

Németh Bence

Autokratikus nagyhatalmak, iszlám radikálisok, demokráciák szövetsége

„A világ visszatért a normális kerékvágásba.” Ezekkel a szavakkal kezdi Robert Kagan *A történelem visszatérése és az álmok vége* (*The Return of History and the End of Dreams*) című legújabb könyvét, utalva arra, hogy az 1990-es évek várákozásaival szemben a világpolitikát újra a nagyhatalmi rivalizálás és a különböző nézetrendszerek közötti küzdelmek határozzák meg.

Robert Kagan a neokonzervatív külpolitikai gondolkodás vezető alakja, az egyik legbefolyásosabb véleményformáló az Amerikai Egyesült Államokban. A washingtoni székhelyű Carnegie Intézet kutatója, aki rendszeresen publikál a *The Washington Post* lapjain. Meggyőző írói stílusa és egyedi gondolkodásmódja miatt egy-egy új könyvének megjelenése mindig eseményszámba megy szakmai körökben. Az évtized elején kiadott *Of Paradise and Power* (Édenkert és hatalom. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007) című munkája szinte forradalmasította a transzatlanti kapcsolatokról szóló diskurzust.

Új könyve a tavalyi elnökválasztási kampány idején jelent meg, és gyakorlatilag John McCain republikánus elnökjelölt külpolitikai nézetrendszerének és elképzeléseinek az alapjául szolgált. Kagan a könyv első másfél oldalán frapánsan összefoglalja egész írásának mondanivalóját, amely a könyv struktúráját is világosan felvázolja. A nemzetközi kapcsolatok klasszikus és neorealista érvrendszerét felhasználva igyekszik narratívát adni a világpolitika jelenlegi folyamatairól. A hidegháború utáni időszak-

ban a nyugati országok azt gondolták, hogy véget ért minden ideológiai és stratégiai vetélkedés, de mára kiderült, hogy ez hiú ábránd volt – állapítja meg. Három fontos törésvonalat határoz meg, amelyek jelenleg a leginkább befolyásolják a nemzetközi folyamatokat. Az első a nagyhatalmi nacionalizmus térnyerése. Véleménye szerint újból meghatározóvá vált a nagyhatalmak közötti versengés, hiszen Oroszország, Kína, Európa, Japán, India, Irán és az USA a számukra fontos térségekben regionális befolyásuk növelésére törekednek. A másik törésvonal a liberalizmus és az autokrácia közötti küzdelem, amely nézetrendszerek mögé különböző nagyhatalmak sorakoznak fel. Harmadiként pedig a szekuláris kultúrák és a radikális iszlámisták közötti harcot említi. E jelenségek alapján a világ nem egységeseedik, ahogy korábban sokan gondolták, hanem különböző részei különböző irányokba tartanak. A világ demokráciáinak mindezt fel kellene ismerniük, és egyesíteniük kellene erejüket, hogy együtt formálják a világot, különben mások fogják ezt megtenni helyettük.

Kagan a rövid bevezető szerkezetét hűen követve először röviden sorra veszi az elmúlt két évtized legfőbb világpolitikai változásait, majd rövid fejezetekben mutatja be a nagyhatalmak céljait és elképzeléseit. Ezután tér rá a két másik törésvonal felvázolására, majd végül az általa helyesnek vélt megoldásnak – a demokráciák összefogásának taglalására.

Rámutat arra, hogy a hidegháború végén érthető volt a szinte mindenkit átha-

tó optimizmus. Úgy tűnt, hogy a Szovjetunió felbomlásával Oroszország elindult a demokratizálódás útján. Sokan hitték azt is, hogy Kína gazdasági nyitása előbb vagy utóbb politikai nyitáshoz is fog vezetni. Francis Fukuyama egyenesen a történelem végét hirdette, és úgy vélte, hogy a liberalizmus győzelmet aratott a többi ideológia felett. A konfrontáció helyett a kooperáció vált meghatározóvá, és egyesek szemében Kant „örök béke”-koncepciójának a megvalósíthatósága sem tűnt távolinak. Többen hitték, hogy a nemzeti érdekek mentén történő összecsapásoknak vége, és az Európai Unió mechanizmusai testesítik meg azt, ami később a világban mindenhol meghatározóvá válik.

Kagan szerint viszont e remények és elképzelések megszületése csak bizonyos történelmi folyamatok hatásainak és a nemzetközi körülmények különleges együttállásának volt köszönhető. A második világháború után a klasszikus nagyhatalmi versengés megszűnt, mivel a főbb folyamatok a két szuperhatalom között zajlottak, a Szovjetunió szétesésével pedig ideiglenesen az Egyesült Államok került domináns helyzetbe. Az elmúlt két évtizedben azonban a nagyhatalmi nacionalizmus megerősödése következtében újra színre léptek régi nagyhatalmak, és új nagyhatalmak is megjelentek.

Oroszországot Kagan klasszikus nagyhatalomnak tekinti, amely érdekszféráján belül domináns helyzetbe akar kerülni, és ezekről a területekről minden más nagyhatalmat ki akar szorítani. Hangsúlyozza azonban, hogy egy-egy nagyhatalom rendszerint nem áll meg, ha biztosította „természetes” érdekszféráját, hanem továbbterjeszkedik. Oroszország is így tesz. Ráadásul Moszkva pozíciói

gazdasági növekedésének köszönhetően jelentősen javultak az 1990-es évekhez képest. Katonai hatalomként is figyelni kell rá, mivel egyre nagyobb ütemben növeli védelmi kiadásait, és még mindig hatalmas nukleáris arzenállal rendelkezik. Kagan úgy látja, hogy az Európai Unió, amely egy 21. századi, posztmodern állam, egyszerűen nem tud mit kezdeni egy 19. századi típusú nagyhatalommal, amely „régí vágású” hatalmi eszközöket használ érdekeinek érvényesítésére. A szerző sorra veszi a Nyugat és Oroszország közötti főbb konfliktusokat (NATO-bővítés, CFE-szerződés felülgglesztése, az Észtország elleni kibertámadás, a Grúzia elleni embargó, az olaj- és gázszállítás beszüntetése stb.), és felhívja a figyelmet az Európai Unió Oroszországtól való energiafüggőségére. (A könyv még a grúziai háború és a 2009 januárjában kezdődött gázválság előtt íródott, melyek erőteljesen alátámasztják Kagan érvelését.)

Kína esetében más problémákat lát. Kína olyan feltörekvő hatalom, amely hatvan év alatt óriásit fejlődött, s ma már gazdaságilag a globális rendszer része, annak egyik leggyorsabban fejlődő állama. Azonban ez negatív jelenségeket is szült: a nemzeti önérték és a kínai nacionalizmus megerősödését. Kínában úgy vélik, hogy évezredek központi szerepüket vissza kell állítani. Nem csoda, hogy a legnépesebb ország az egykori birodalmi idők történelmi tapasztalataihoz fordul „tanácsokért”. Emellett egyre nagyobb ütemben fejleszti katonai erejét, hogy minél nagyobb cselekvési szabadságot biztosítson magának. Kagan szerint a kínai stratégiák nem gondolják úgy, hogy egy posztmodern korba értünk volna, ahol a katonai erőnek nincs jelentősége, és a geoökonómia, valamint a

globalizáció megold minden kérdést. Sokkal inkább a geopolitika szabályai szerint gondolkodnak, főleg akkor, amikor például a Malaka-szorosban az amerikai flotta akár el is vághatja nyersanyag-utánpótlásától, vagy a jövőben Tajvanért esetleg háborúzniuk kell. Kagan itt egy érdekes párhuzamot von. Úgy látja, hogyha Ázsia a 19. századi Európára hasonlít, akkor Tajvan lehet Szarajevó egy esetleges kínai–amerikai konfrontációban.

Kagan szerint sokan elfelejtik, hogy Kelet-Ázsiában nemcsak az Egyesült Államok és Kína van jelen, hanem Japán és India is. Japán ugyan GDP-jének csak alig egy százalékát költi védelmi kiadásokra, csakhogy ez 40 milliárd dollárt jelent, amivel a harmadik vagy negyedik helyen áll a világban. A kínaiak növekvő gazdasági és katonai hatalmának következtében, valamint az Észak-Koreában kialakult helyzet miatt Japán kezdi átértékelni a szerepét. Megnövelte védelmi költségvetését (igaz egyelőre csak minimálisan), valamint a II. világháború óta először vettek részt japán alakulatok katonai műveletekben a szigetek területén kívül, még ha csak békefenntartóként is. Kagan értelmezése szerint Japán kezd visszatérni a „normalitáshoz”, és gyakorlatilag az évszázadokon át tartó japán–kínai versengés újabb szakaszát láthatjuk.

Ázsiában India a harmadik meghatározó hatalom. Kagan egyetért azzal, hogy India nem elégedett jelenlegi nemzetközi státuszával, és Kínával verseng az Ázsia vezető szerepéért. India, hasonlóan Kínához hatalmas területtel és népességgel, nukleáris csapásmérő eszközökkel rendelkezik, regionális hegemonként nagy történelmi hagyományai vannak, és geopolitikai perspektívát használ érdekei

kifejezésére. Ugyanakkor jelenleg domináns helyzetben csak közvetlen környezetében van, ezért egyre gyanakvóbban tekint Kína növekvő haditengerészeti erejére. Úgy tűnik India klasszikus egyensúlyozó politikát folytat Kínával szemben, és egyre szorosabbra fűzi viszonyát Japánnal és az Egyesült Államokkal. 2007 nyarán például az Egyesült Államok, India, Japán, Ausztrália és Szingapúr a Bengáli-öbölben, relatíve nem messze a Malaka-szorosától egy nagyszabású tengerészeti hadgyakorlaton vett részt, amely ellen Kína hevesen tiltakozott.

Kagan szerint az említett hatalmak mellett Irán is igyekszik a tágabban értelmezett Közel-Keleten és a Perzsa (Arab)-öböl térségében hegemonikus helyzetbe kerülni. Több évszázados gyarmatosítás és megaláztatás után úgy érzi, itt a lehetősége, hogy saját kezébe vegye a sorsát. Mindezt a Nagy Sátánnak tartott Egyesült Államokkal szembeni teljes konfrontáció felvállalásával teszi, ami még jóval a Bush-kormányzat előtt kezdődött. Kagan úgy véli, hogy Irán levonta a tanulságot Irak lerohanásából, és ezért is gyorsította fel nukleáris programját. Egyrészt az iráni vezetés úgy gondolja, hogy ha nukleáris fegyverrel rendelkezik, akkor az USA nagy valószínűséggel nem fogja megtámadni kiélezett helyzetben sem. Másrészt Kagan szerint az atombomba szükséges a nagyhatalmi státus eléréséhez, és ezzel Irán is tisztában van.

Az Egyesült Államokkal kapcsolatban Kagan igyekszik eloszlatni a tévhiteket saját honfitársaiban. Véleménye szerint az amerikaiak befelé forduló nemzetnek látják magukat, amely kelletlenül vállalja fel a világ seriffjének a szerepét, és globális befolyását csak a véletlennek kö-

szönheti. A szerző azonban rámutat arra, hogy az amerikaiak igénylik a hatalmat, és gazdasági, politikai, kulturális fölényüket kihasználva milliárdok életét befolyásolták az elmúlt időszakban, hogy egy Amerika által elképzelt világrendet alakítsanak ki. Az USA agresszív globális politikát folytatott, igyekezett betölteni a Szovjetunió szétesésével kialakult hatalmi vákuumot. 1989 és 2001 között gyakran avatkozott be katonailag más államok életébe (Panama, Szomália, Koszovó, Irak, Bosznia), mint bármikor korábban. Emellett a világ különböző részein arra törekedett, hogy megőrizze vagy megteremtse vezető szerepét (Kelet-Ázsia, Közel-Kelet, a nyugati félteke, Közép-Ázsia stb.).

A második, a liberalizmus és az autokrácia közötti törésvonalról szólva Kagan szerint a jövőben a különböző országok leginkább azokkal fognak szövetségre lépni és együttműködni, akiknek hozzájuk hasonló a politikai rendszere, és azonos értékeket vallanak. Az autokratikus berendezkedésű országok autokratikus, a demokratikus berendezkedésűek pedig a demokratikus országokkal fogják keresni a kapcsolatot. Természetesen gazdasági, kulturális és egyéb politikai érdekek is megjelennek majd az egyes országok külpolitikai döntéseiben. Kagan azonban úgy látja, hogy egyre inkább a két nézetrendszer közötti különbség lesz a meghatározó elem a világpolitikában, ami számos kérdésben akadályozni fogja a nagyhatalmak megegyezését. Véleménye szerint Oroszország és Kína olyan sikeres gazdasági és politikai modellt tud felmutatni, amely vonzó lehet Közép-Ázsia, Afrika és más régiók diktátorai és autokratái számára, így nagy valószínűséggel le fog lassulni a demokrácia további terjedése.

Kagan szerint Oroszországban egyfajta cári rendszer alakult ki, amit Vlagyimir Putyin ugyan demokratikusnak nevez, de teljesen másképp értelmezi a demokrácia fogalmát, mint az európaiak vagy az amerikaiak. Az orosz politikai elit a demokráciát nem az emberi jogok felől közelíti meg, hanem a lakosság érdekeiből indul ki. A lakosság érdekének megtetszésülését pedig erős, központosított intézményekben látja, mivel az 1990-es években az ország a csőd szélére került, amikor Borisz Jelcin vezetésével igyekezett a nyugati demokratikus értékeket átvenni. Vlagyimir Putyin a legtöbb állami intézmény felett egyértelmű kontrollal rendelkezik, amit arra használ, hogy ellenfeleit és bírálóit kiszorítsa a politikai életből. Ezzel megerősítette az állam hatalmát, amit valóban arra használ, hogy enyhítsen az átlagemberek terhein. Emellett komolyan támogatja a vállalkozásokat – mindaddig, amíg az emberek nem ütnek bele az orrukba a politikába. Putyin ezt a rendszert „szuverén demokráciának” nevezi, a demokráciák „keleti” típusának. Kínával kapcsolatban pedig nagyon sokan várták, hogy a gazdasági nyitás nyomán kialakuló középosztály egyszer kikényszeríti majd a politikai nyitást is. Úgy tűnik azonban, hogy ez a közeljövőben nem fog megtörténni, mert a távol-keleti ország kommunista vezetése olyan stabil rendszert épített ki, amely egyelőre képes a társadalmi változásokat kezelni.

A kínai és az orosz vezetők, ha hatalmuk megtartása és a gazdasági racionalitás között kell választaniuk, jellemzően az első mellett döntenek. Azonban nem csak arról van szó, hogy ezek az emberek csupán a hatalmuk megtartása miatt autokraták. Az orosz és kínai politikai elit szentül hiszi, hogy az autokratikus politikai berendezkedés a legmegfelelőbb or-

száguk fejlődése és jóléte szempontjából. A demokrácia és autokrácia különböző értékekkel és érdekpreferenciákkal rendelkezik, éppen ezért különbözőképpen értelmezi az eseményeket. A demokratikus országok például Ukrajnában, Grúziában és Kirgizisztánban a demokrácia győzelmeként élték meg a színes forradalmakat, Kína és Oroszország viszont a CIA és amerikai nem kormányzati szervezetek által pénzelt puccsokként fogta fel őket. Emellett a két autokratikus nagyhatalomnak nem jelent problémát olyan diktatórikus rezsimekkel együttműködni vagy nekik segítséget nyújtani (pl. Szudán, Irán, Burma stb.), amelyekkel a Nyugat szóba sem áll. Ez viszont további konfliktusokat szül.

Kagan a harmadik törésvonalat fejti ki a legkevésbé, mivel úgy látja, hogy a radikális iszlám és a szekuláris kultúrák közötti küzdelem nem új keletű, továbbá a radikális iszlámisták nem nyerhetnek. Egyrészt egyik demokratikus vagy autokratikus nagyhatalom sem érdekelt abban, hogy teret nyerjenek, főleg nem olyan stratégiai fontos helyeken, mint a Közel-Kelet, másrészt az iszlám világ lakosságának a döntő többsége sem támogatja az iszlám radikális válfajait. A másik két törésvonal azonban gyakran felülírja a nagyhatalmak közötti összefogást ebben a kérdésben. Kagan szerint Kína, Oroszország és Amerika együttműködése a terrorizmussal kapcsolatban csupán fikció, és az iszlám radikálisok gyakran a nagyhatalmi küzdelmekben jelentenek eszközt a másikkal szemben.

A szerzőnek nincsenek illúziói Amerikával kapcsolatban, de úgy látja, hogy az USA vezető szerepe nélkül nem feltétlenül lenne jobb a világ. Elismeri, hogy az Egyesült Államok gyakran önzően cselekszik, hibákat követ el, amin mindenképp

változtatnia kell. Emellett egy olyan nagy hatalmi koncentrációval rendelkező szuperhatalom, mint az USA, amely ráadásul globális küldetésstudattal is rendelkezik, sokak szemében a haladás akadályát jelenti. Kagan szerint azt is észre kell venni, hogy Amerika biztosítja a stabilitást a világ megannyi területén: ellátja a tengeri útvonalak védelmét, működésben tartja a globális gazdaságot, több országban segít megtartani a békét. Kagan kételkedik abban, hogy bármely más nagyhatalom ezt jobban csinálná. Amerika jelenleg a világrendszer alappilléreinek számít, és ha kivennék ezt az alappillért, az egész épület összeomlana.

Véleménye szerint e kihívásokra a demokráciák összefogása lehet a megoldás. A demokratikus államoknak megvan a potenciáljuk, hogy megfelelő válaszokat adjanak az autokrata nagyhatalmak által támasztott kihívásokra. Éppen ezért Kagan egy új intézmény létrehozását sürgeti, a Demokráciák Koncertjét vagy más néven a Demokráciák Ligáját, amelynek az összes demokrácia a tagja lenne. Ez az intézmény megfelelő legitimitációs alapja lehetne egy-egy nemzetközi fellépésnek, amikor az ENSZ Biztonsági Tanácsát autokrata nagyhatalmak a vétőjükkal megbénítják.

Kagan meggyőző érvrendszere és magával ragadó stílusa végig leköti az embert a 116 oldalas könyv olvasása alatt, azonban e zavarba ejtő egyértelműség gyanút ébreszt, hogy a szerző túlságosan leegyszerűsítve tálalja a világban zajló folyamatokat. Nem veszi figyelembe például azt, hogy Kína és Oroszország alapvetően regionális vetélytársak, és bár jelenleg több területen együttműködnek, ez nem feltétlenül lesz mindig így. Intő történelmi példája lehet ennek a kommunista Kína és a Szovjetunió ki-

sebb háborúja az Usszuri folyó mentén a hatvanas évek végén, pedig ideológiai-
lag sokkal közelebb álltak egymáshoz,
mint ma. Kagan túlértékeli a demokráci-
ák együttműködési hajlandóságát is. Például a világ legnagyobb demokráciája,
India is gyakran az amerikai érdekekkel
szemben cselekszik. Vagy gondoljunk a
NATO és az Európai Unió nehézkes mű-
ködésére: tagjaik mind demokratikus or-
szágok, a legtöbb esetben mégsem tud-
nak megegyezni. Kagan tévesen az álla-
mok politikai berendezkedését veszi el-
sődleges tényezőnek, ami azért érdekes,
mert közben ő is elismeri, hogy az Egye-
sült Államok is együttműködik autokrati-
kus rezsimekkel a Közel-Keleten (Szaúd-
Arabia, Egyiptom, Jordánia).

John McCain republikánus elnökjelölt
választási veresége miatt Kagan könyvé-

nek valószínűleg nem lesz komoly befo-
lyása az amerikai külpolitikára a közeljö-
vőben. Mégis mindenképp olvasásra ér-
demes tanulmányról van szó, hiszen egy
immár évtizede zajló vita nagyon fontos
állomását testesíti meg. Az Egyesült Álla-
mokban mind republikánus, mind de-
mokrata befolyásos gondolkodók szor-
galmazzák a demokratikus államok ösz-
szefogását és ehhez egy új intézmény ki-
alakítását. Olyanok is, akik Barack
Obama amerikai elnök stábját erősítik.
Így biztosak lehetünk benne, hogy
Kagan koncepciója nem tűnik el nyomta-
lanul, és hivatkozási pontként gyakran
találkozni fogunk vele.

*(Robert Kagan: The Return of History
and the End of Dreams. Atlantic Books,
2008, 116 o.)* ■

E számunk szerzői